

ONGOONGO TUKU ATU

21 'Epeleli 2026

Fakatokanga ki he Kakai: Tokanga na'a'ke lavea 'i he ngaahi "Kākā fakapa'anga 'i he vā fai kaume'a'" 'oku fakataumu'a ki he kau memipa lavea ngofua 'i he komiuniti.

'Oku fie fakatokanga atu 'e he Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga' 'oku faka'au ke toe lahi ange 'a e ngaahi founa kākā fakapa'anga 'oku uesia ai 'a hotau komiuniti', 'o kau ki heni 'a e "Kākā 'i he vā fai kaume'a'" ["Romance Scams"].

'Oku tapou atu 'e he Pangikē Pule' ki he kakai 'o e fonua' ke mou tokanga 'i he ngaahi feohi 'oku fakahoko 'i he ngaahi mitia fakasōsiale' mo ha taha 'oku 'ikai ke mou 'ilo'i fakapapau pē kuo te'eki ke ke fetaulaki tonu mo ia. 'Oku feinga 'a e tokotaha kākaa'ni ke ofi kia koe mo ke falala ange ki ai, pea' ne toki ngāue'aki 'a e ngaahi founa kākā anaga maheni 'o hangē ko ia 'oku hā atu 'i lalo'.

Ngaahi Faka'ilonga Anga maheni 'o e Kākā Fakapa'anga (Red Flags)

Kataki 'o tokanga ange ki he ngaahi faka'ilonga'ni.:

- **Fu'u Vave:** 'Oku fakahā mai 'e he tokotaha kākaa' 'a e ngaahi ongo "'ofa" hili pē ha ngaahi 'aho pē uike si'i 'o e maheni' mo e fetalanoa'aki'.
- **"Ofa" 'oku Kole Pa'anga:** 'E kole pa'anga 'a e tokotaha kākaa' 'o ngāue'aki 'a e ngaahi 'uhinga loi hangē ko e ngaahi me'a kuo hoko fakafokifā, totongi falemahaki, fakamole fononga ke 'a'ahi atu kiate koe, pē totongi ki ha "fakamoimo'i" pē me'a'ofa.
- **Faka'ehi'ehi mei he Vītio/Fe'iloaki:** 'Oku kumi 'e he tokotaha kākaa' ma'u pē ha ngaahi 'uhinga ke 'ikai ke malava ha fetaulaki mata-kihe-mata, pē talanoa vitiō 'o faka'aonga'i 'o e me'afaitaa, 'o fa'a pehē 'oku ne ngāue 'i muli (hangē ko ha kautaha lolo, kau tau, pē ko ha pisinisi 'i muli).
- **Hiki ki he ngaahi Polokalama Taautaha:** 'Oku 'ne fakaloto'i koe ke ke hiki mei he ngaahi app taautaha' (hangē ko e Facebook Messenger) ki he ngaahi app fakapulipuli hangē ko e WhatsApp pe Viber.
- **Ngaahi Founa Totongi 'ikai Anga maheni:** Kole ke talafi ha pa'anga 'i he pa'anga faka'ilekitulōnika, kaati me'a'ofa, pē ngaahi founa talafi pa'anga 'oku 'ikai ke tau anga maheni ki ai.
- **Kau 'i ha Pisinisi 'Inivesi:** 'Oku 'ne vahevahe mo fakaafe'i koe ke ke 'inivesi fakataha mo ia 'i ha pisinisi pē ha faingamālie fakamonū pa'anga, pea fiema'u ke ke fakahū ha pa'anga ko ho'o 'inasi ia ki he taumu'a 'inivesi'.
- **Me'a'ofa 'oku fiema'u totongi kimu'a pea malava ke ke ma'u:** 'Oku pehē 'oku mei a'u atu ha me'a'ofa mahu'inga, ka 'oku fiema'u ke 'uluaki totongi ha ngaahi totongi kimu'a pea toki ma'u.

Ngaahi Me'a Ke 'Oua 'e Fakahoko (What NOT to Do)

- **'Oua 'e 'ave pa'anga:** 'Oua 'aupito te ke 'ave ha pa'anga, fakaikiiki 'a ho'o 'akauni pangikē, pē ko ho'o kaati pangikē ki ha taha na'a'mo maheni 'i he 'initaneti'.
- **'Oua 'e vahevahe 'a ho'o ngaahi fakamatala fakatautaha:** 'Oua 'e 'ave ho'o paasipooti', fakaikiiki 'a ho'o 'akauni pangikē, tu'asila, pē ko e ngaahi fika ho'o kaati pangikē.
- **'Oua 'e tui ki he pa'anga vave:** 'Oua 'e tui ki he ngaahi talanoa fekau'aki mo e me'a'ofa mahu'inga pē mamafa, tofi'a, pē ngaahi faingamālie fakamonū pa'anga fakapulipuli.

- **‘Oua ‘e falala ki he hingoa pē fika ‘oku ‘asi ‘i he telefoni:** ‘E malava ‘e he kau kākaa’ ke liliu ‘a e fika telefoni’ ke hā mai ‘oku fakalotofonua.

Kapau ‘oku’ke tui kuo ma’ungatāmaki koe ‘e ha kākā fakapa’anga, fetu’utaki fakavavevave ki ho pangikē ke ta’ofi ho ngaahi ‘akauni mo e kaati pangikē, pea faile leva ha lipooti ki he Va’a Cybercrime ‘a e Polisi Tonga’.

Ki ha to e fakamatala, fetu’utaki ki he Pangikē Pule Fakafonua ‘o Tonga ‘i he (+676 24057) pē ‘imeili: nrbt@reservebank.to | uepisaiti: <http://www.reservebank.to>

-----‘OSI-----